

OSMANLI DÖNEMİNDE SİVAS İLBEYLİLERİ VE İLBEYLİ KAZASI

*Kemalettin KUZUCU**

ABSTRACT

İlbeylians were one of the Turkmen tribes who immigrated to Anatolia after the invasion of Mongols during the 13th century. Their original homeland is the geography of today's Turkmenistan. Although there is another group of central Asian called *Maraş İlbeys*, the subject of this study is the İlbeylians of Sivas. This group who settled in the south-west of Sivas lived a nomadic life about five centuries. Although sent to the southern regions by the administration, they turned back to their main regions. At the early 18th century in the area İlbeylians lived, a *kaza* (town) administration was established. There was not a centrum for the town. *Kadı* used to live in one village each year and that village was thought to be the centrum of the town. İlbeylians used to live on agriculture and animal feeding. The agricultural products grown consisted of wheat, barley and oat. No industrial product was produced because of the harsh climatic conditions. They fed draft animals in order to plough the fields and small and big animals for making use of their meat, milk and skins. The work of the tradesman and handcraft were at background. However, handwavings were developed extensively. The population of the town was about 5.000 during the 19th century. During the Tanzimat period some immigrations took place from some districts of Anatolia to this area due to trading purposes. On the other hand

*Yrd.Doç.Dr., Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

some Circassian immigrants from Caucasia settled down in Ilbeylian villages during the second of 19th century. With the law in 1867 Ilbeylian town was abolished, the villages were depended on the town of Tonus. During the later reconstructions, their names were cited from time to time as a *nahiye*. The latest name of Ilbeylians was seen in Sivas Congress as the name of a *nahiye*. During the reconstruction of Turkish Republic all the villages of Ilbeylians were depended on Sivas Province and no official and administrative characteristics of the name Ilbeylians exist.

GİRİŞ

Orta Asya'da yaşayan Oğuz-Türkmen boyları, 13. asırdaki Moğol istilasının ardından kuzey, güney ve batı yönlerindeki topraklara göç etmeye başlamışlardı. Oymak, cemaat ve aşiret gibi isimler altında gruplandırılan Türkmenlerin göç için tercih ettikleri bölgelerin başında Anadolu gelmektedir. Osmanlı Beyliği'nin devlet olma sürecinde Türkmen aşiretleri büyük rol oynamıştır. Zira bu maharetli insanların, boş topraklara yerleşerek buraları mamur hale getirmeleri hadisesi, Anadolu'nun Türkleşmesine hız vermesi ve bıraktıkları kültürün, torunları tarafından günümüze kadar taşınmış olması bakımından oldukça önemlidir.¹ Belli bir toprakları olmadığı için konar göçer terimiyle ifade edilen aşiretler Osmanlı döneminde başıboş bir hayat yaşamayarak, devletin merkezîyetçi idaresi çerçevesinde sürekli bir kontrol altında tutulmuşlardı. Bu uygulamanın sonucu olarak konar göçerler askerî olaylarda, harplerde, özellikle doğu seferlerinde ve iskan konusunda devlete yardımcı oldukları gibi; çeşitli nedenlerle boş bırakılmış harap yerlere fermanlarla yerleştirilerek oraları mamur hale getirmişlerdir.²

¹ Kuruluş yıllarında Osmanoğullarının Anadolu'nun doğusundaki aşiretlerle temasa geçmeleri ve bu aşiretlerin Osmanlı Beyliği'nin devletleşme sürecindeki rolleri hakkında bk. Paul Wittek, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Türk Aşiretlerinin Rolü", çev. E. Kuran, *İ.Ü. Tarih Dergisi*, S. 17-18, İstanbul 1963, s. 257-268.

² Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihi içerisinde birçok bakımdan önemli yere sahip olan Türkmenlerden Anadolu'da meskun durumda bulunanlar için. Tanzimat'tan sonra *konar göçer* tabirinin kaldırılması kararlaştırılmış ve bunların tarım ve hayvancılıkla

Konar göçerlerde her boyun başında *bey* (*boybeyi*) adı verilen ve boyun idarî işlerini yürüten bir kişi bulunurdu. Aşiretlerde ise bu görevi *miraşiret* üslenmişti.³ Konar göçerlerin idarî ihtiyaçları için bazen kadılar tayin edilmiş, yaşadıkları bölgeler bir araya getirilerek belli bir merkezi olmayan kazalar oluşturulmuştur. Aşiretin ya da yaşadıkları bölgenin adını taşıyan bu kazalardaki kadılar, tayin edildikleri oymaklarla birlikte gezdiklerinden muayyen bir yerleri yoktu.⁴ Bu tür oluşumlardan birisi de, Sivas'ta İlbeylî Türkmenlerinin yaşadığı bölgede kurulan İlbeylî kazasıdır.

1. İlbeylîlerin Menşei ve Osmanlı İdaresinde İlbeylîler

İlbeylî Türkmenlerinin menşeiine değinmeden önce Türklerde *il/el*, *beg/bey* ve *ilbegi/elbeyi* tabirlerinin anlamları üzerinde durmak gerekir. Türk kültür tarihçisi Bahattin Ögel, *il* kelimesinin birçok anlam taşımakla birlikte, "devlet" ve "memleket" manasının diğerlerine baskın olduğunu belirtmiştir.⁵ Dilbilimcilerin birçoğu da, en eski Türk yazıtlarındaki anlamlarından hareketle "baba ocağı", "ata yurdu", "yurt" ve "vatan" gibi karşılıkları yüklemişlerdir.⁶ Öte yandan Anadolu dışında Türkmenlerin yaşadığı yerlerden biri olan İran Azerbaycanında *il* tabiriyle, "iskan etmiş ve ziraatla uğraşmayan göçebe veya yarı-göçebe halk" kastedilmiştir.⁷ Telaffuz açısından *ile* yakın olan *el* kelimesi ise, "ilgi", "memleket", "bir yerde yaşayanlar, oturanlar" gibi manalar taşımaktadır.⁸ Bununla birlikte Saadet Çağatay eski ve çağdaş birçok kaynağa dayanarak kaleme aldığı çalışmasında, *il/el*

uğraşmaları uygun görülmüştür (1260/1844-1845, Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Bâbüâîf Evrak Odası Sadâret Evrakı Müteferrik Kataloğu (BEO, A. M), Nr. 1/45).

³ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü* (1691-1696). İstanbul 1963, s. 13; Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*. Ankara 1991, s. 17.

⁴ C. Orhonlu, *age*, s. 20; İlhan Şahin, *Yeni-İl Kazası ve Yeni-İl Türkmenleri* (1548-1643), İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1980, s. 7.

⁵ Bahattin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*. Ankara 1991, I, 223.

⁶ Dursun Yıldırım, "Coğrafyadan Vatana Geçiş ve Vatan İle Göç Ediş Problemi", *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri* (11-13 Eylül 1984), Ankara 1984, s. 159.

⁷ *İran Azerbaycanı Tedkik Raporu*, Ankara 1927, s. 41.

⁸ *Derleme Sözlüğü*, c. VII, Ankara 1972. Aynı sözlükte *il* kelimesinin karşılığı olarak yabancı, yıl ve yabancı yer anlamları kullanılmıştır (c. V, s. 1702).

kelimesinin, diğer anlamlarıyla birlikte kavim, memleket, devlet, halk, barış anlamları taşıdığını ortaya koymuştur.⁹

Eski Türkçe'den bugüne kadar kullanılan gelen ve *beg*, *bek*, *bik* şekillerinde de telaffuz edilmiş olan *bey* kelimesinin ilk anlamı "asilzâde"dir. Bunun yanı sıra birtakım başka unvan ve rütbelerle birleşerek genel olarak yüksek makamları ifadede kullanılmıştır.¹⁰ Bu iki kavramdan oluşan *ilbegi/ilbeyi/elbeyi* deyimine gelince, Türkmenlerin etnografyası üzerine yapılan son çalışma, bu konuda önemli bilgiler sunmaktadır. Buna göre *ilbegi* birleşik ismi, Sakarların atası olan Alkirevli (Alkarevli) boyundan daha önceleri, çağdaş Türkmenistan devletinin konumlandığı coğrafyada kullanılmakta idi. Sakar Türklerinin atalarına *il begi* denilmekteydi. Müstakil bir Türkmen boyu olan İl begi boyu tarım ve hayvancılıkla uğraşp avcılık yapmaktaydı. Maharetli olmalarından dolayı bunlara Türkmen Türkçesinde "tuttuğunu koparan, becerikli ve başarılı" anlamında *algır* lâkabı yakıştırılmış, ve *algır ilbegiler* olarak anılmaya başlamışlardı. Bu lâkap zamanla *Algıröylü* ve nihayet *Alkirevli* şeklinde telaffuz edilmiş ve yirmi dört Oğuz boyunun birinin ismi haline gelmiştir.¹¹

Öte yandan İlbeyli isminin farklı bir versiyonu olan Elbeyli deyimini üzerinde duran bazı yazarlar, söz konusu oymağa yabancı kabileden bey tayin edildiğine istinaden bu adın verildiğini ileri

⁹ Oldukça zengin bir bibliyografyası bulunan bu çalışmada *il/el* kelimesinin bütün çağlarda taşıdığı anlamlar belirtilmekle birlikte, *el* kelimesinin zamanla gerçek anlamı dışına çıkılarak, yabancı manasında kullanılmasının nedeni üzerinde de durulmaktadır (Saadet Çağatay, "İl, Ulus ve Yönetenler", *Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Anma Kitabı*, Ankara 1974, s. 281-284).

¹⁰ Eski Türk kitabelerindeki *Oğuz begler*, *Töliş begler* gibi unvanlarla başbuğ kastedilmiştir. Eski Uygurca'da hükümdar için *ilig beg*; prens için *beg er* unvanları kullanılmıştır. Osmanlı idari teşkilatında önemli bir yeri bulunan *beylerbeyi* unvanının da *beğden* türediği şüphesizdir. Birçok Türk hükümdarının ismi *Beyle* birlikte anıldığı gibi, Osmanlı'nın ilk padişahları için de bu gelenek *Osman Bey*, *Orhan Bey* şeklinde sürdürülmüştür. Daha sonraki asırlarda bir devlet dairesindeki yüksek rütbeli memuru niteleyecek kadar genelleşmiş olan bey unvanı, idari ve mülki bir tabir olarak günümüze kadar taşınmıştır (S. Çağatay, *agm*, s. 293-294).

¹¹ Ağacan Beyoğlu, *Türkmen Boylarının Tarih ve Etnografyası*, İstanbul 2000, s. 51 ve s. 141, n. 181. Alkirevli daha sonraları Sakarlar olarak anılmaya başlayacaktır. Bunun da nedeni 13. asrın gergin vakaları neticesinde Alkirevli Türkmenleri arasına eski bir Türk boyu olan Sakaların bir kısmının karışmış olmasıdır (*age*, s. 50).

sürmüşlerdir.¹² Oysaki, yukarıda bahsedildiği üzere *el* kelimesinin anlam bakımından *ilden* farklı olmadığına bakılır ve *elin* asıl manasının günümüzdeki gibi yabancı anlamını karşılamadığı göz önüne alınırsa, bu tanımın yanlışlığına hükmedilebilir. Nitekim Osmanlı dönemi metinlerinde söz konusu kelime İlbeylî veya İlbeğlü şeklinde kaydedilmiştir. Saadet Çağatay, *el beğini*, “handan sonraki rütbe” olarak değerlendirerek, bir makama atfetmektedir.¹³ Bu anlamda Anadolu'nun bazı bölgelerinde bucak müdürü, vali ve mıntika kumandanına *el beyi* denilmektedir¹⁴ Anadolu dışında yaşayan Türkler de *il beyi* ile bir makamı kastetmektedirler. Örneğin İran Azerbaycanında Türkiye hududuna yakın Erdebil ve Karabağ bölgelerinde yaşayan Türk topluluklarından Şahseven grubu içerisinde ve reisleri olmayan yedi oymağın her birine *il beyi* adlı bir zabıt nezaret etmektedir.¹⁵ Günümüzde başta Sivas, Kahramanmaraş, Gaziantep, Kars ve Iğdır olmak üzere birçok yörede yer adı, şahıs adı ve soyadı olarak kullanılan bu kelimelerin Osmanlı Devleti zamanında da yaygın olarak kullanıldığına şüphe yoktur. Nitekim 19. yüzyılda Balkanlarda Dobruca'da bir köy *Elbeyli*;¹⁶ Halep vilayetinin kuzeydoğusunda bir nahiye İlbeylî adını taşımaktadır.¹⁷ Dokakin sancağı *İlbeylî Numan* adlı mutasarrıf tarafından yönetilmektedir.¹⁸

¹² Abdülkadir İnan, "Gaziantep Vilayetinde İlbeylîler", *Halk Bilgisi Haberleri*, c. IV, İstanbul 1934, s. 73; Ömer Özbaş, *İlbeylî Türkmenleri Arasında*, Gaziantep 1939, s. 8; Hilmi Göktürk, *Anadolu'nun Dağında Ovasında Türk Mührü*, Erzurum 1974, I, 164.

¹³ S. Çağatay. *agm*, s. 283.

¹⁴ *Derleme Sözlüğü*, c. V, s. 1704.

¹⁵ *İran Azerbaycanı Tedkik Raporu*, s. 42-43. Günümüzde Kars ve Iğdır'da yaşayıp İlbey, İlbeylî, Elbeyî gibi isim ya da soy adlarını taşıyan kimseler, atalarının İran Azerbaycan'ından göç ettiklerini savunmaktadırlar.

¹⁶ 3 Cemâziyelâhir 1261 (9 Haziran 1845), BOA, Cevdet Dahiliye, Nr. 3910.

¹⁷ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs'ul-A'lâm*, İstanbul 1306, II, 1157. Günümüzde Anadolu'da İlbeylî ya da Elbeyli adında birçok yerleşim yeri bulunmaktadır. İçel il merkezine bağlı bir köy. Yozgat'ın Sorgun, Osmaniye'nin Bahçe, Bursa'nın İznik, Kocaeli'nin Gebze ilçelerine bağlı birer köy ile (H. Göktürk, *age*, s. 165) Kilis'in bir ilçesi Elbeyli adını taşımaktadır. Aynı zamanda Kilis ve Oğuzeli'nin güneyinde yer alan ovanın adı da Elbeyli'dir. (Cemil Cahit Güzelbey, "Gaziantep'te Türk Topluluklarının Adlarını Taşıyan Yerler", *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*, s. 175). Konya'nın Bozkır ilçesine bağlı bir köyün ismi de Elbeyli'dir.

¹⁸ 1 Şevval 1237 (21 Haziran 1822), BOA, Cevdet Dahiliye, Nr. 9162. Sultan Orhan dönemindeki önemli kumandanlardan birinin adı da Hacı İlbeylî'dir (Ş. Sâmî, *age*, s. 1157).

Malazgirt'in fethinden sonra Anadolu'ya göç eden Türkmenlerin büyük bölümü, güneyden hareket ederek Suriye yolunu kullanmışlardır. Bundan sonra Halep Türkmenleri genel adıyla bilinen bu göçerlerin arasında birtakım topluluklar meydana gelmişti. Topluluklardan birisi de Ulu-Yörük Türkmenleriydi. 15. asrın başlarında Timur'un Sivas'ı istilası sırasında, burada yaşayan İlbeyliler, Ulu-Yörük topluluğunu meydana getiren oymaklar arasında sayılmaktadır.¹⁹ Ulu-Yörük Türklerinin Ortapâre koluna mensup İlbeylilerin ezici çoğunluğu Sivas'ın güneybatısında, bazı obaları da Artuk Ova'da yaşamakta idi.²⁰ Osmanlı dönemi resmî kayıtlarında İlbeylilere ait tespit edilebilen 1485 tarihli belgede, bunların Sivas'ın güneybatısında yaşadıkları görülmektedir. Başlarında *Emirza Kethüda*'nın bulunduğu İlbeyliler 311 haneye sahiplerdi²¹ ki, bu da ortalama 1.555 kişilik nüfus demektir.²² Bu tarihten otuz beş yıl sonrasına, yani 1520 yılına ait defterde ise 967 haneye ulaştıkları görülmektedir. Kırk dört kışlağa ve yaklaşık 4.131 nüfusa sahip olan İlbeylilerin başında *Emirza Veled-i İlbeyli* bulunmaktadır.²³ Aşiret 1574 yılında 36 kışlakta yaşamakta ve çiftçilikle uğraşmaktadır. İlbeylilerin bu tarihteki vergi nüfusu 1.624'tür. Bunun 5 ile çarpılmasından elde edilen 8.120 rakamı,

¹⁹ F. Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, I, Ankara 1970, s. 137.

²⁰ Başlıca Sivas, Amasya ve Tokat bölgelerinde yaşamakta olan Ulu-Yörük topluluğunun bazı oymakları batıda Kırşehir ve Ankara bölgelerine kadar yayılmışlardır. Oymaklardan bazıları daha sonra Eskişehir'e, oradan da Balıkesir yöresine gitmişlerdir. Ulu-Yörükler Yüzdepâre, Ortapâre ve Şarkpâre olmak üzere üç kümeye ayrılıyordu. Bu kümeleri teşkil eden oymaklar bölük adını taşımakta idi. Bölüklerden her biri muayyen kışlaklara sahip bulunmakta ve çiftçilik yapmakta idiler. Ulu-Yörük topluluğunu meydana getiren başlıca bölükler şunlardır: İlbeğlü, Çepni, Kılağuzlu, Ak-kuzulu, Ak-Salur, Tatlu, Gerampâ, Gökçelü, Şerefeddinli, Çunkar, Ballu, Çapanlu, İkizli, Çavurcu, Ustacalu, Dodurga, Özlü, Kırıklı, Karafakihli, Turgutlu, Akçakoyunlu, Alibeğlü, Kuzugüllü, Karakeçilü, İnallı (Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları*, İstanbul 1992, s. 146).

²¹ BOA, *Tahrir Defterleri (TD)*, Nr. 19, s. 369-372.

²² Nüfus hesaplanırken hane sayısı 5 ile çarpılmıştır. Bu teknik hakkında bk. Ömer Lütfi Barkan, "Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, X, İstanbul 1951, s. 1-26; Nejat Göyünç, "Hane Deyimi Hakkında", *İ.Ü. Tarih Dergisi*, Ord.Prof.Dr. İ. H. Uzunçarşılı'ya Hatıra Sayısı, S. 32, İstanbul 1979, s. 347.

²³ BOA, *TD*, Nr. 79, s. 387-398. Bu defterde, günümüzde köy isimleri olarak bilinen Ağcainiş, Damlılı, Yanalak, Güney, Kızılcak ve Gözmen gibi yerler kışlak olarak kayıtlıdır.

oymağın toplam nüfusu hakkında fikir vermektedir.²⁴ 17. yüzyıl başlarında, 1614 kışında Kızılırmak civarında muayyen bir kışlağa sahip olan²⁵ İlbeylilerin burada çiftçilik yapmaları,²⁶ yavaş yavaş yerleşik hayata yöneldiklerini göstermektedir. Bununla birlikte 1603 yılından itibaren gelişen Celalî isyanlarının etkisiyle İlbeyliler bir süre dağılmış, zaman zaman komşu cemaatlerin saldırılarına maruz kalmış, yaylayıp kışladıkları bölge işgal edilmiştir.²⁷

İlbeylî Türkmenlerinin yayıldıkları saha yalnızca Sivas bölgesiyle sınırlı değildir. 15. yüzyılda Halep'in kuzeybatısı ile Maraş'ta da kalabalık bir İlbeylî grubunun varlığı bilinmektedir. Ağacan Beyoğlu, bunların 13. ve 14. asırlarda Ortadoğu'ya göç eden İlbegiler (Alkirevli-Karaevli Türkmenleri) olduğunu, yeni topraklarında küçük bir değişiklikle İlbeyliler diye adlandırıldıklarını ileri sürmektedir.²⁸ Faruk Sümer'in görüşü ise, Maraş İlbeylileri olarak adlandırılan bu grubun Sivas'taki İlbeylilerle isim benzerliğinden başka hiçbir ortak taraflarının bulunmadığı yönündedir.²⁹ Aynı müverrih bir başka çalışmasında, bu grubu Dulkadirli ulusu (Şam Bayadı) içerisinde göstermiştir.³⁰ Nitekim çoğunluğu Akkoyunluların bakiyeleri olan ve doğu ve güneydoğu Anadolu'ya yayılmış bulunan Bozulus Türkmenlerini oluşturan aşiretlerden birisi de İlbeylilerdir. 1540 yılında Bozulus içinde sadece beş hane ile temsil edilmekte olan bu grup Antep bölgesinde yaşamaktadır.³¹ Bunlar da Sivas'takiler gibi çiftçilik ve hayvancılıkla iştigal etmektedirler.³² Cevdet Türkay, tarihini

²⁴ F. Sümer, *age*, s. 155, n. 1.

²⁵ Ahmet Refik (Altınay), *Anadolu'da Türk Aşiretleri*. İstanbul 1989, s. 71.

²⁶ F. Sümer, *age*, s. 176.

²⁷ A. Refik, *age*, s. 65; F. Sümer, *age*, s. 154.

²⁸ A. Beyoğlu, *age*, s. 53.

²⁹ F. Sümer, *age*, s. 155. Seyyah Niebuhr'un tespitlerine göre 1766 yılında Halep-Sivas arasında konup göçen İlbeyliler 2.000 çadıra sahiptir. Bunların yarısı Sivas bölgesinde, yarısı da Halep'te yaşamaktadır. Fakat her iki İlbeylî oymağı arasında sadece adaşlık söz konusudur (F. Sümer, *age*, s. 349; Y. Halaçoğlu, *age*, s. 82, n. 533).

³⁰ F. Sümer, "Bayatlar", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, S. 4, İstanbul 1952, s. 396. Belgelerde zaman zaman Elbeyli şeklinde kaydedilmiş olan Maraş İlbeylilerinden, bazılarının 18. yüzyılın ilk yarısındaki iskan siyasetinde Harran nahiyesine yerleştirildiği görülmektedir (BOA, *Maliyeden Müdevver Defterler (MAD)*, nr. 10179).

³¹ Tufan Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri, Bozulus Türkmenleri 1540-1640*, Ankara 1997, s. 77.

³² A. Refik, *age*, s. 66.

belirtmediği bir belgede, Maraş İlbeylilerinin Birecik, Halep, Sivas, Rakka, Kilis, Maraş, Antep, Adana, Merzifon, Zile, Yüzdepâre, Tokat, Rumkale (Rakka), Manboc Ravendân (Halep) bölgelerinde sakin olduklarını iddia ederken, bunların malî bakımdan Tokat voyvodalığına bağlı olduğunu belirtmektedir.³³ Aşağıda görüleceği üzere, Sivas İlbeylilerinin de Tokat voyvodalığına bağlı olduğu göz önüne alınır ve günümüzde iki bölgede yaşayan İlbeyli torunlarının sözlü rivayetlerine bakılırsa, bunların birbirlerine akraba oldukları akla gelmektedir. Eğer akrabalık söz konusu değilse, aynı adı taşıyan iki oymağın karşılıklı olarak ters yönlerde hareket ettikleri ve zaman zaman birbirlerinin bölgelerine yerleştiklerinde şüphe yoktur. Zira özellikle güneydeki İlbeylilere ait destanlarda bu görüşü haklı çıkarır nitelikte temalar çoklukla bulunmaktadır. Örneğin Dedemoğlu adlı ozanın türküsünde geçen *Geldik Anadolu Kayseri Dağı / Göründü Sivasla Gemriğin bağı / Çat Akdere derler Zilenin sağı / Samsun Trabzon Çorum illere* dizeleri güney İlbeylilerinin dolaştıkları yerleri göz önüne sermektedir.³⁴ İki İlbeyli grubunun akrabalıkları hususu bir yana, bu çalışmanın konusunu Sivas bölgesi İlbeylileri teşkil etmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda konar göçer aşiretlerin çeşitli sebeplerle belli merkezlere iskan edilmesi siyasetinde İlbeyliler de bundan nasibini almıştır. 1691-1696 yılları arasındaki iskan hareketinde Sivas'taki bir kısım İlbeyliler Halep'in kuzeyinde Menbiç yakınlarındaki Rakka bölgesine iskan edildi.³⁵ İlerleyen yıllarda bunlardan 150 aile iskan mahallerinden ayrılarak Maraş civarına gelmişler ve buraya yerleşmişlerdi. Böylece Rakka mukataasının kesilmesine yol açmışlardı. Onların bu hareketlerinin diğer aşiretlere kötü örnek teşkil edebileceğini düşünen hükümet, bunların bir şekilde Rakka'ya geri gönderilmelerini kararlaştırdı.³⁶ Bu arada Halep'in güneyindeki çöl kesimlerine yerleştirilmiş olan

³³ Cevdet Türkay, *Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar*, İstanbul 1979, s. 347.

³⁴ Ö. Özbaş, *age*, s. 3. Bu türden destanlarla birlikte güney İlbeylilerinin folklor ve yaşayışları hakkında bk. Ferruh Arsunar, *Gaziantep Folkloru*, İstanbul 1962; Ali Rıza Yalman (Yalgın), *Cenupta Türkmen Oymakları*, I. Ankara 1993.

³⁵ C. Orhonlu, *age*, s. 94. 1693 yılında gerçekleşen bu iskanda birçok göçebe oymak dururken bunların iskana tabi tutulmasını Faruk Sümer, sürgün olarak değerlendirmektedir (*age*, s. 190).

³⁶ BOA, Cevdet Dahiliye, Nr. 5570; Y. Halaçoğlu, *age*, s. 82.

Reyhanlı aşireti, bölgede hırsızlık, adam öldürme ve yol kesme gibi eşkıyalık hareketlerine meyledince Reyhanlı aşiretinin Amik Ovası kesimlerine çekilmesi, bunların boşalttığı yerlere de İlbeylilerin yerleştirilmesi düşünüldü.³⁷ Ancak Rakka valisi Abdullah Paşa'nın uyarısı üzerine İlbeylilerin buldukları yerden ayrılmaları sakıncalı görülmüş ve Reyhanlı aşireti de eşkıyalık hareketlerinden pişmanlık duyduğu için bahsedilen yer değişikliğinden vaz geçilmiştir.³⁸

2. Sivas'ta İlbeyli Kazasının Kurulması ve Tanzimat'a Kadar Bölgenin Durumu

Yukarıda konar göçer aşiretlerin bir nizam çerçevesinde tutulması amacıyla, belli bir merkezi olmayan kazalar oluşturulduğu ve idarî yapıya kavuşturulduğu belirtilmişti. Bu meyanda 18. yüzyılda Sivas'ın güneybatısında yaşayan İlbeyliler için de aşiretin adını taşıyan bir kaza teşkil edilmiştir. İlbeyli'ye kaza statüsünün verildiği tarih tam olarak tespit edilememekle birlikte, Tuncer Baykara'nın asırlara bölerek sunduğu Osmanlı idarî taksimatında bu oluşumun 18. yüzyılda meydana geldiği anlaşılmaktadır.³⁹ Bununla birlikte 1734 yılına ait bir hüküm tezkeresinde *İlbeyli kadısına* hitap edilmiş olması,⁴⁰ kazanın bu tarihte kaza statüsünü kazanmış olduğunu göstermektedir.

İlbeyli kadısı da, benzerleri gibi aşiretin meskun olduğu köyler arasında dolaşarak görevini ifa etmekteydi. Yani kazanın belli bir merkezi bulunmuyordu. İlbeyli kazası, malî bakımdan Sivas eyaletine bağlı Tokat voyvodalığının nezaretinde idi.⁴¹ Kazadan tahsil edilen vergilere gelince, İlbeyli halkı konar göçerlerin üretim

³⁷ 5 Cemâziyelâhir 1169 (7 Mart 1756), BOA, Cevdet Dahiliye, Nr. 10087.

³⁸ 6 Cemâziyelâhir 1169 (8 Mart 1756), BOA, Cevdet Dahiliye, Nr. 6983.

³⁹ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I, Anadolu'nun İdarî Taksimatı*, Ankara 1988, s. 217.

⁴⁰ Zilkâde 1147 (Kasım 1734), BOA, Cevdet Dahiliye, Nr. 9621.

⁴¹ BOA, Cevdet Dahiliye, Nr. 5024. Konar göçerlerden padişah haslarına dahil olanlar malî bakımdan mukataaya verilmek suretiyle idare edildiği zaman, başlarında hükümetin tayin ettiği voyvoda bulunuyordu. Voyvodaların başlıca görevleri kethüda veya boy beylerinin tahsil ettikleri vergilerin hazineye ulaşmasını sağlamaktı. Bazen vergiyi bizzat kendileri de toplayabiliyorlardı (T. Gündüz, *age*, s. 109-110).

faaliyetine paralel olarak resm-i bennâk, âdet-i ağnâm, aşar, resm-i yaylak ve resmî kışlak gibi vergileri ödemekle mükellefti.⁴²

İlbeyli Türkmenleri bu şekilde idarî ve malî bir nizama kavuşturulmakla, merkezî idarenin kontrolü altına alınmış oluyordu. Bu durum aynı zamanda yerleşik hayata geçme yolunda önemli bir adımdı. Fakat zaman zaman komşu aşiretlerle aralarında çıkan anlaşmazlıklar yüzünden yerlerini değiştirdikleri; kimi zaman da mahallî yöneticilerin baskılarına maruz kaldıkları görülmektedir. Örneğin III. Selim zamanında İlbeyli halkından İstanbul'a, vali Köse Mustafa Paşa hakkında şikayetler ulaşmıştı (1802). Bu şikayetlerde, Mustafa Paşa'nın ahaliden zorla cerime aldığı, korkularından dağlara sığınmak zorunda kaldıkları, ekinlerinin telef olduğu ve paşanın delibaşısını köylere göndererek yedi kişiyi Sivas'ta hapsedtiği belirtilmişti. Bunun üzerine III. Selim bir ferman çıkararak, kazanın malî bakımdan bağlı olduğu Tokat hassının kız kardeşi Beyhan Sultan uhdesinde bulunduğunu ve bu nedenle İlbeyli halkının asla incitilemeyeceğini hatırlatmış; yoksulların dağılmasına sebep olacak hareketlerden kaçınılmasını istemiştir.⁴³

19. yüzyıl başlarında Sivas İlbeylilerinden bir kısmı yaz mevsiminde doğuda Kuruçay (Tercan çevresi) taraflarına gitmek suretiyle yaylak hayatını devam ettirmekteydi.⁴⁴ Halkın başlıca gelir ve geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktı. Kazada yetişen arpa ve buğdaydan bir kısmı İstanbul ihtiyacı için Samsun iskelesinden deniz yoluyla başkente gönderilmekteydi.⁴⁵ İlbeyli kazasının Tanzimat arifesindeki demografik yapısına gelince, Osmanlı İmparatorluğu'nda 1831 yılında yapılan ilk resmî sayımda kazanın erkek nüfusu 2.501 olarak tespit edilmiştir. Nüfusun 950'si çocuk, 987'si genç, 564'ü de yaşlılardan oluşmaktadır.⁴⁶ Bundan sonraki beş yıllık dönemde nüfusta önemli bir dalgalanma meydana gelmemiştir. Nitekim kazanın erkek nüfusu Ekim 1832'de 2.472,

⁴² 11 Zilhicce 1172 (5 Ağustos 1759), BOA, Cevdet Dahiliye, Nr. 12325.

⁴³ Necdet Sakaoğlu, *Anadolu Derebeyi Ocaklarından Köse Paşa Hanedanı*, İstanbul 1998, s. 125.

⁴⁴ 14 Receb 1232 (30 Mayıs 1817), BOA, Cevdet Dahiliye, Nr. 8700.

⁴⁵ 16 Cemâziyelevvel 1234 (13 Mart 1819), BOA, Cevdet Belediye, Nr. 5126.

⁴⁶ BOA, *Maliye-Ceride Defterleri (ML. CRD)*, Nr. 376, s. 154; BOA, *Bâb-ı Defteri Ceride Odası (D. CRD)*, Nr. 39777, s. 43.

Ekim 1833'te 2.607, Ekim 1834'te 2.622, Eylül 1835'te 2.605 ve Eylül 1836'da 2.689'dur.⁴⁷ Bu dönemde kazaya, ticarî ya da başka amaçlarla göçler vuku bulduğu göze çarpmaktadır. Göçler nüfusun hareketlenmesini sağlayıp sosyal hayata canlılık kazandırmıştır. 1838 yılında düzenlenmiş bir defterde yer alan kayıtlar, İlbeyli kazasına çeşitli maksatlarla gelmiş olan yüz elli kişinin faaliyetleri hakkında bilgiler ihtiva etmektedir. Göçmenlerin büyük bölümü Sivas vilayetiyle, bağlı kazalardan gelmiştir. Sayıları az olsa da Gümüşhane, Şiran, Kars, Harput ve Malatya bölgelerinden gelenler dikkat çekmektedir. Göçmenlerin 96'sını yetişkinler, 54'ünü de çocuklar oluşturmaktadır. O tarihteki kaza nüfusunun % 7.6'sını teşkil eden göçmenlerin 7'si çobanlık, 1'i hızarçılık, 35'i hizmetçilik, 4'ü imamlık yaparken; bir kişi serbest çalışmakta, 11 kişi de ticaretle uğraşmaktadır. Devamlı yerleşmek düşüncesiyle İlbeyli kazasına gelenlerin sayısı ise 35'tir.⁴⁸

3. *Tanzimat'tan Sonra İlbeyli Kazası*

Tanzimatın ilanından sonra, o tarihe kadar değişik isimler altında alınan vergilerin yerine tek bir verginin ikamesi için hane reislerinin gelirlerinin tespiti maksadıyla temettü sayımları yapılmış; sayımlardan elde edilen veriler temettüat defterlerinde toplanmıştır. Hemen aynı tarihte nüfus sayımları da yapıldığı için, nüfusun tespiti bakımından nüfus defterleri kadar önemli olmasa da; temettüat defterleri, içerdiği bilgiler açısından ait olduğu yerlerin sosyal ve ekonomik durumları hakkında mükemmel sonuçlar çıkarmaya elvermektedir.⁴⁹

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde İlbeyli kazasına ait, her biri bir köy için tutulmuş otuz iki defter bulunmaktadır. Defterlerin birisi ise asıl ikametleri Sivas ve Kayseri'de olup da, İlbeyli köylerinde müşterek ziraat yapan veya ortak hayvan besleyen yabancılara tahsis edilmiştir. Ahalisi İlbeyli aşiretine mensup olan

⁴⁷ BOA, *ML. CRD.*, Nr. 376, s. 154.

⁴⁸ BOA, *ML. CRD.*, Nr. 226. Defterdeki bilgilerin değerlendirilmesi amacıyla daha önce yapılan bir çalışma için bk. Kemalettin Kuzucu, "1838 Tarihli Bir Deftere Göre İlbeyli Kazasında Nüfus Hareketleri", *Akademik Araştırmalar*, S. 3. Erzurum 1996, s. 117-123.

⁴⁹ Mübahat S. Kütükoğlu, "Osmanlı Sosyal ve İktisadî Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri", *Belleten*, LIX/255, Ankara 1985, s. 395.

% 49.1'i ekilmiş durumdadır. Arazinin 26.908 dönümlük bölümü ise nadas halindedir. Ekilen arazinin tamamı tarla olarak tasarruf edilmiştir. Bağ ve bahçe gibi başka amaçlarla kullanılan arazi yoktur. Kazada yetiştirilen belli başlı ürün cinsi hububattır. Bunda, Orta Anadolu'nun yaygın bitki örtüsü olan bozkır tipinin ve karasal iklimin bölgeye hakim olması gibi coğrafi faktörlerin yanı sıra, köylülerin konar göçer kökenli bulunması belirleyici etken olmuştur. Fakat hububat sınıfına giren her ürünün yetiştiğini söylemek güçtür. Yetiştirilen ürünler başta buğday ve arpa olmak üzere, çok az miktarda yulaf ve fiğden ibarettir. Oysa temettüat defterlerinin tutulmasından önceki tarihlerde, kazada mercimek ve zeyrek de yetiştirildiği ve bunlardan öşür alındığı tespit edilmiştir.⁵⁹

İlbeyle kazasında 1844 yılında 26.711 dönümlük arazide yetiştirilen hububat miktarı 125.127,5 kiledir. En fazla üretimi yapılan ürün buğdaydır. Toplam hububat üretiminin % 67.1'ini teşkil eden ve köylerin tamamında yetiştirilen buğday miktarı 83.967,5 kiledir. Kazada buğdayın kile başına birim fiyatı 4 kuruş olduğuna göre, kaza genelinde buğdaydan toplam 335.870 kuruş kazanç sağlanmıştır. Halkın yetiştirdiği ikinci hububat cinsi olan arpa da bütün köylerde ekilmektedir. Aynı yıl içerisinde arpa üretimi 40.945 kile olarak gerçekleşmiştir. Kaza genelinde üretilen hububat miktarı içerisinde % 32.7'lik bir paya sahip olan arpanın kile başına birim fiyatı 2 kuruştur. Yani arpadan 81.890 kuruş gelir elde edilmiştir. Buğday ve arpadan sonra, bazı köylerde yulaf ve fiğ tarımı yapıldığı görülmektedir. Fakat bu iki tahılın üretimi oldukça sınırlıdır. Toplam hububat üretiminin yalnızca % 0.1'ini oluşturan yulafın kile fiyatı da 2 kuruştur. Buna göre 180 kile üretilen yulaf, üreticilerine 360 kuruş kâr bırakmıştır. Sadece üç köyde yetişen fiğ miktarı ise 35 kiledir. Kile başına birim fiyatı 3 kuruş olan fiğin parasal değeri de 105 kuruştur. Böylece ahalinin tarımsal faaliyetlerden elde ettiği toplam gelir 418.225 kuruştur. Bunun 41.822,5 kuruşu öşür için ayrıldığına geriye 376.402,5 kuruş kalmaktadır.

Halkın geçim kaynaklarından ikincisi hayvancılıktır. Tarımla bu denli iç içe olunan bir yerde hayvancılığın gelişmesi tabiidir.

⁵⁹ BOA, *Mâlîye Vâridât Muhâsebesi (ML. VRD)*, Nr. 558.

Çünkü arazinin sürülmesi, hububatın işlenmesi ve ürünün nakliyesi safhalarında hayvan gücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Öte yandan, kırsal halkının yiyecek, giyecek, barınma ve korunma gibi ihtiyaçları da onları hayvan beslemeye zorlamıştır. İlbeyli kazasında yetiştirilen hayvanları koşum hayvanları ile, küçük ve büyük baş hayvanlar olarak üç sınıfa ayırmak mümkündür. Araziyi sürmek ve hububatı işlemek aşamalarında gücünden istifade edilen koşum hayvanlarıyla genel olarak eti ve sütü ile hasılatından faydalanılan ve taşımacılıkta kullanılan büyükbaş hayvanlardan 128.675 kuruş gelir elde edilmiştir. Eti, sütü ve derisi için beslenen küçükbaş hayvanların sağladığı gelir ise 80.920,5 kuruştur. Ayrıca 994 kovandan elde edilen 3.424 kuruş da arıcılık geliri olarak yansımıştır. Sonuç itibarıyla 1844 yılında İlbeyli kazasında hayvancılık ve arıcılık geliri 213.019,5 kuruş olarak gerçekleşmiştir.

İlbeyli kazasında çeşitli meslek gruplarından otuz dört hane reisi tarım ve hayvancılık dışındaki sahalardan da gelir elde etmiştir. Buna göre emeğe dayalı hizmet üreten ve işçiler başlığı altında değerlendirilen amele, azab, çoban ve hizmetçilerin kazandıkları gelir 17.493,5 kuruştur. Gelir kaynakları arasında diğer bir grubu müşterek ziraat veya daha yaygın adıyla ortakçılık teşkil etmektedir. Kazadaki ortakçılık geliri 15.658,5 kuruştur. Bazı hane reisleri de birtakım gayrimenkullerle vakıf binalarından kira geliri elde etmekteydi. Kira gelirleri ev ve tarlalardan sağlanırken, kaza genelindeki dört değirmen de sahiplerine gelir bırakmıştır. Taşoluk adı verilen çeşmeden de çeşitli köylerdeki üç kişi kazanç sağlamıştır. Bütün bu gayrimenkullerin sağladığı gelir toplamı 2.874,5 kuruştur. Esnaflık ve ticaretle ilgili dallardan 1.570 kuruş kazanç sağlanırken, birtakım görevlilerin aldığı maaş geliri de 1.463 kuruştur.

Gelir kaynaklarını bu şekilde sıraladıktan sonra genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, kaza toplam geliri içerisinde toprağa dayalı gelirler % 62.4, hayvancılık % 31.8, işçilik % 2.3, kira ve vakıf gelirleri % 0.4, esnaflık ve ticaret % 0.2 ve maaşlar da yine % 0.2'lik bir paya sahiptir.

İlbeyli kazasında virgü-yi mahsûsa ve öşür olmak üzere iki tip vergi uygulanmaktadır. Tanzimattan sonra halkın devlete ödemiş olduğu öşür dışındaki çeşitli vergiler tek isim altında toplanmış ve dönemin hukukî metinlerine virgü-yi mahsûsa ya da kısaca virgü/vergi adıyla kaydedilmişti. Kazada 937 hane reisinden tahsil edilirken vergi-yi mahsûsa, çeşitli nedenlerle 46 haneden alınmamıştır. Buna göre 1844 yılındaki toplam vergi-yi mahsûsa miktarı 79.640,5 kuruştur.⁶⁰ Kazadan tahsil edilen öşüre gelince, yetiştirilen ürünlerden onda bir oranında alınan bu verginin miktarı 12.512,75 kiledir. Bunun parasal değeri ise 41.822,5 kuruştur.⁶¹

İlbeyli halkının konar göçer geleneğinden gelmesi, kazada dokumacılık sektörünün gelişmesini sağlamıştır. Küçükbaş hayvanların yünlerinden elde edilen ve bitki kökleriyle renklendirilen iplerden dokunan kilimler sağlamlık ve zarafeti ile memleket sathında şöhret kazanmıştı. Özellikle kadınlar tarafından dokunan İlbeyli kilimleri mihraplı, kolanlı ve boncuklu gibi çeşitleriyle ün salmıştır.⁶²

19. yüzyılın ikinci yarısında Kafkasya'dan Anadolu'ya gelen Çerkes muhacirlerinden bir kısmı Sivas ve kazalarına yerleştirilmişti. Bu kazalar arasında İlbeyli de bulunmaktaydı. Kaza halkı muhacirler için yapılan konutların masrafını karşıladığı gibi,

⁶⁰ 23 Mart 1845 tarihine kadar başkente ulaşmış bulunan pusulalarda, Sivas sancağı halkının temettüât ve vergi miktarları kazalar itibarıyla gösterilmiştir. Kesin olmayan bu verilere göre Sivas halkının 1844 yılındaki temettüât toplamı 12.021.342,5 kuruş; vergi miktarı ise 1.740.737 kuruştur. Ahali, gelirinin % 14.5'ini devlete vergi olarak ödemiştir. Bununla birlikte pusuladaki kesin olmayan verilere göre 454.214 kuruş temettüâta sahip olan İlbeyli halkının ödediği vergi miktarı 80.295,5 kuruştur (27 Rebîulevvel 1262/25 Mart 1846, BOA, İrade-Mesâil-i Mühühimme, Nr. 102). Yani İlbeyli halkı yıllık gelirinin % 17.7'sini vergi olarak ödemiştir. İlbeyli gelirlerinin, on altı kazaya sahip Sivas sancağı toplam geliri içerisindeki payı % 3.8 iken; ödenen vergi, sancak toplam vergisinin % 4.6'sını oluşturmaktadır.

⁶¹ Temettüât defterlerinin tutulmasından önceki ve sonraki on beş yıllık dönemde İlbeyli'den alınan öşür miktarlarına göz atmak gerekirse, 1840 yılında 79.053,5 kuruş (BOA, *ML. CRD.*, Nr. 543, s. 1), 1841'de 40.968 kuruş (*ML. VRD.*, Nr. 558, s. 2), 1843'te 53.975,5 kuruş (*ML. VRD.*, Nr. 744, s. 2), 1846'da 93.000 kuruş, 1847'de 90.000 kuruş, 1848'de 80.004 kuruş, 1849 ve 1850'de 75.000 kuruştur (*ML. VRD.*, Nr. 1448, s. 2). 1851-1855 yılları arasında beş yılda alınan toplam öşür miktarı 433.652,5 kuruş olup (*ML. VRD.*, Nr. 2225, s. 4), bu rakam beşe bölündüğünde bir yıla ortalama olarak 86.730,5 kuruş tekabül etmektedir.

⁶² *Sivas Vilayeti Salnâmesi*, sene 1321, s. 180.

onlara tohumluk yardımında bulunmuştur.⁶³ Günümüzde Kızılöz köyünde yaşadığı bilinen Çerkesler, bu muhacirlerin torunları olmalıdır. Öte yandan modern hayattaki gelişmelerin ürünü olarak başkentte yeni kurumlar oluşturulması ve bunların taşra şubelerinin açılması meyanında İlbeylî kazasında da bazı yerel hizmet binaları yapılması gündeme gelmiştir. Örneğin haberleşme hizmetleri için 1866 yılında, Postahane-i Âmire tarafından İlbeylî kazasında bir büro açılması kararlaştırılmıştır.⁶⁴

4. İlbeylî Kazasının Lağvedilmesi ve Osmanlı'nın Son Döneminde Yörenin Durumu

19. yüzyılın ikinci yarısında İlbeylî'nin idarî statüsü kademeli olarak aşağı çekilmiş ve en sonunda ortadan kaldırılmıştır. 1867 yılında Vilayât-ı Umûmiye Nizamnâmesi'nin yayınlanmasından sonraki yapılanmada İlbeylî kazası lağvedildi. Bunun yerine Emlak, Kelmugad, Tonus ve İlbeylî kaza müdürlükleri birleştirilip Akviran köyü merkez olmak üzere Tonus kazası oluşturuldu.⁶⁵ Bundan üç yıl sonra 1870 yılında kendisine bağlı 33 köyle birlikte Tonus'un bir nahiyesi konumunda bulunan İlbeylî,⁶⁶ 1882'de Nefs-i Sivas kazasına bağlı bir nahiye haline getirildi.⁶⁷ Bu tarihten iki yıl sonraki taksimatta İlbeylî ismine rastlanmamakla beraber, İlbeylî köylerinden Bedirli, Hanlı, Aylı ve Çallı'nın ayrı ayrı nahiye yapılarak Sivas merkez kazasına bağlandığı görülmektedir.⁶⁸ 1890'lı yılların başında Sivas merkez kazasına bağlı 16 nahiye arasında Hanlı, Bedirli, Çallı, Aylı ve Elbeylî isimleri bulunmaktadır.⁶⁹ 20. yüzyıl başında 1904 yılında bu beş nahiyenin kaldırıldığı ve kendisine bağlı 39 köyle Menşurlu nahiyesinin

⁶³Hafik, Kelmugad, İlbeylî ve Turhal kazalarına iskan edilen Çerkesler için yaptırılan konutlar ile tohumluk ve nakliye ücretleri olan 362.560,5 kuruşluk masraf halk tarafından karşılanmış; Sivas halkının bu davranışı yönetimin takdirini kazanmıştır (21 Muharrem 1282/15 Haziran 1865, *Tasvir-i Efkâr*, Nr. 307, s. 1). Bu tarihten beş yıl önce Uzunyayla'ya yerleştirilen muhacirler için yaptırılan konutlardan yirmi altısının masrafı da İlbeylî halkı tarafından karşılanmıştır (6 Cemâziyelâhir 1277/20 Aralık 1860, BOA, Sadâret-Mektubî Mühimme (A. MKT. MHM), Nr. 203/26).

⁶⁴ 23 Muharrem 1283 (7 Haziran 1866), *Tasvir-i Efkâr*, Nr. 394, s. 2-3.

⁶⁵ 13 Receb 1284 (9 Kasım 1867), BOA, *İrade-Meclis-i Vâlâ*, Nr. 26072.

⁶⁶ Nahiye müdürü İbrahim Ağa'dır (*Sivas Vilayeti Salnâmesi*, sene 1287, s. 60).

⁶⁷ *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye*, sene 1300, s. 200.

⁶⁸ *Sivas Vilayeti Salnâmesi*, sene 1302, s. 334.

⁶⁹ Vital Cuinet, *La Turquie D'Asie*. Paris 1892, I. 661.

oluşturulduğu görülmektedir.⁷⁰ Üç yıl sonraki salnâmede nahiyenin ismi yeniden İlbeyli'ye dönüşmüş olarak kayıtlıdır.⁷¹ 1909 yılındaki taksimatta Menşurlu ve İlbeyli isimleri birlikte kaydedilmiştir.⁷² Bu dönemde nahiyelerde idareci olarak nahie müdürü bulunmaktadır.⁷³ Sivas Kongresinin yapıldığı tarihte İlbeyli, Dağlı oğlu Musa'nın vekâleten müdürlüğünü yaptığı nahie statüsündedir.⁷⁴ Cumhuriyetin ilanından sonraki yapılanmada, İlbeyli köylerinin tamamı Sivas merkez kazasına bağlanacak ve İlbeyli isminin resmî ve idarî hiçbir vasfı kalmayacaktır.⁷⁵

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan sınırlı sayıdaki belgeler, Osmanlı Devleti'nin son döneminde bölgede meydana gelen doğal ve sosyal olaylar hakkında fikir vermektedir. Bunlardan en önemlisi, 21 Ekim 1880 tarihinde İskender isimli bir Ermeni tüccarının Hanlı ve Kayadibi köyleri arasında öldürülmüş olarak bulunmasıdır.⁷⁶ Zira maktulün kendi arkadaşları tarafından öldürüldüğü sonradan tespit edilecek olan bu basit zabıta olayı, valiliği uzun süre meşgul edecek; Ermenilerin zaman zaman nümayişlerine sebep olacaktır. İlbeyli bölgesinde doğal afetlere dair çok az belge bulunmaktadır. Anadolu'nun üçüncü derece deprem kuşağında konumlandığı için, bu afeti küçük sarsıntılarla atlatmıştır. Karasal iklimin hüküm sürdüğü yörenin zaman zaman kıtlığa maruz kaldığı halk rivayetiyle anlatılmaktadır. Bununla birlikte Birinci Dünya Savaşı yıllarında bir sel ve bir de kıtlık felaketi yaşanmıştır. 1914 yılının 28 Haziran ve 3 Temmuz tarihleri arasında şiddetli dolunun yol açtığı sel felaketinden İlbeyli nahiyesine bağlı Gazibey, Karalar, Çonkar, Kartalca ve Kızılöz köylerindeki ekili alanlar büyük zarar görmüş; zaman zaman esen

⁷⁰ *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye*, sene 1322, s. 696.

⁷¹ Nahie müdürü Sahtecizâde Hacı Mustafa Efendi'dir (*Sivas Vilayeti Salnâmesi*, sene 1325, s. 72).

⁷² *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye*, sene 1327, s. 685.

⁷³ İlbeyli nahiyesi müdürü Tevfik Efendi'dir (11 Receb 1328/18 Temmuz 1910, BOA, Dâhiliye Muhâberât-ı Umûmiye (DH. MUI), Nr. 8-5/12).

⁷⁴ 5 Şaban 1337 (5 Mayıs 1919), BOA, *Şûrâ-yı Devlet (ŞD)*, Nr. 1824/21.

⁷⁵ Sivas İlbeylileri Cumhuriyetin ilanından sonra yoğun olarak Sivas il merkezine Kayseri ve büyük şehirlere göç etmiştir. Günümüzde İlbeylilerin yaşadığı 42 köyden Bedirli ve Kayadibi bucak merkezidir. 1997 sayımına göre bu kırk iki köyün toplam nüfusu 13.888'dir (*Cumhuriyetimizin 75. Yılında Sivas*, Ankara 1998, s. 325-327).

⁷⁶ BOA, *Yıldız Esas Evrakı Defterleri (Y. EE. Def.)*, Nr. 750, s. 4-5.

batı rüzgarı da başta meyve ağaçları olmak üzere çeşitli ağaçların kırılmasına neden olmuştu. Değirmen gibi bazı işyerlerinin de zarar gördüğü afet esnasında bazı köprüler yıkılmıştı. Ancak insan kaybı meydana gelmemişti.⁷⁷ 1918 yılının yaz mevsiminde şiddetli sıcaklardan dolayı hububat ekiminden mahsul alınamamış, yirmi üç köyün ekini kurumuş, halk kıtlıkla karşı karşıya kalmıştır.⁷⁸

SONUÇ

Günümüzde kendisini İlbeylî olarak kabul eden ve ağırlıklı olarak Sivas şehir merkeziyle şehrin güneybatısında kırk iki köyde yaşayan bu topluluğun kökenine ait bilinenler, bunların güneyden, Halep bölgesinden geldiği yönündeydi. Bu bilgi doğru olmakla birlikte, Halep'ten önceki vatanlarının neresi olduğu, bir soru olarak zihinlerde yer etmişti. İşte son yapılan çalışmalar bu konudaki soruları ortadan kaldırmış durumdadır. Gerek yukarıda atıfta bulunduğumuz Ağacan Beyoğlu'nun kapsamlı eseri, gerekse Sovyet Rusya'nın dağılmasından sonraki kültürel çalışmalar, Sivas İlbeylîlerinin asıl vatanlarının günümüzdeki Türkmenistan coğrafyası olduğunu ortaya koymuştur. Bunların yirmi dört Oğuz boyundan Alkarevli boyuna mensup oldukları da ortadadır. 13. asırda Orta Asya'dan Anadolu'ya vuku bulan göçler sırasında İlbeylî Türkmenleri Halep yoluyla Sivas'a gelmişlerdir. Yaklaşık beş asırlık konar göçer hayatından sonra 18. Asırda yerleşik düzene geçen İlbeylîlerin meskun oldukları bölgede aynı isimle kaza teşkilatı oluşturulmuş; İlbeylî kazası bu statüsünü iki asra yakın korumuştur. Osmanlı'nın son döneminde nahiye haline getirilen İlbeylî, daha sonra bu konumunu da kaybetmiştir. Cumhuriyet döneminin ekonomik ve sosyal şartlarından dolayı şehir merkeziyle birlikte büyük şehirlere de göç eden bu insanlar kendilerini hala İlbeylîler olarak tanımakta; akrabalarının yaşadığı kırk iki köyün bulunduğu bölge de halk arasında İlbeylî olarak bilinmektedir.

⁷⁷ 26 Şaban 1332 (20 Temmuz 1914), BOA, Dâhiliye Emniyet-i Umûmiyye (DH. EUM. EMN), Nr. 89/22.

⁷⁸ 26 Cemâziyelâhîr 1337 (29 Mart 1319), BOA, Dâhiliye İdâre-i Umûmiyye (DH-İ.UM), Nr. 1-2/2-8.